

АЛЕКСАНДАР Д. СТАНКОВИЋ

ДВЕ ПРИЧЕ

СКРИВАЊЕ

Скривање

Та кућа је обновљена после рата, али њен кров, као и раније, делом покриваше крошња високог јаворовог дрвета. Када год би ме пут навео да поред ње прођем, кроз главу би ми пролазиле окупацијске године. Била је то кућа Ивковића, Митра и Марије, код којих су ме родитељи склонили, пре него што су одведени у логор.

Обоје су, тада, били млади. Марија, пореклом Румунка, завршила је музички конзерваторијум у Риму. Тамо се и упознала с Митром, који је радио у дипломатској служби. Били су високи, плави; Митар је имао зелене очи. Нико ко их је у то доба познавао није могао помислити друго до да су складан, диван пар, а, с мало зависти у души, могао им је чак и позавидети како их је судбина срећно спојила. Али ја сам код њих живела, и морадох видети истину. Не бих то умела да објасним, али чудан ми је био живот то двоје људи. Можда нисам до краја разумела њихов однос, међутим, да су били туђи једно другом, у томе се нисам варала. Шта се, и када, и да ли се ишта догодило међу њима што их је једно од другог отуђило – то не знам.

Марија беше закопчана до грла. Памтим њене хаљине и блузе, с високим оковратником, рујеве, и жуте боје, црни џемпер с рол-крагном, и тебет жакет, чврсто припијен уз струк и груди; сећам се њеног крутог држања. Беше стегнута, затворена; пролазили су дани и дани а да јој се глас не чује у кући. Загледаној у њено лице из дубине сећања, изгледа ми као жена која мора сама

са собом говорити, тајећи тајанственост својих мисли у неком свом унутарњем куту. Повучена, као побегла од људи, ретко кад је одлазила од куће, држала се укочено, стиснута, као да је у каквој љуштури, не би ли од света оградила своју судбину.

Митар се находио као гост; неких дана није ни долазио кући. Посвећен службеним обавезама у том времену и заокупљен бригадама за друге, и то, чула сам, без поштеде својих снага, многим људима је помагао, штитио изгубљене, дајући све од себе без користи и очекивања захвалности. Лепог лица са, мушким изразом поврх којег су очи помало сањалачки гледале, морао је све око себе даривати осмехом, не пропуштајући да, у приликама кад је код куће, мене и Антоанету весело задиркује и нагони на смех.

Међу њима двома једнако се осећао зазор и нека празнина, с покојим летимичним погледом, с једне или друге стране. Тешко сам се привикла да живим код њих; патила сам, и нисам могла да се приклоним ни њему ни њој. Срећом, ту је била њихова *домаћица* Антоанета, жена добростива срца. Она се о мени бринула.

Бејаш седмогодишња девојчица и не могу се са сигурношћу сећати јесам ли се, с тугом због одвајања од родитеља, крила по кући, можда, тако бежећи у осамљивање, као у какав заклон. Некад сам се склањала испод кревета у Антоанетиној соби, неки пут иза комодe са украсним порцеланским посудама, други пут у орман пун Маријиних хаљина и скупочених капута. Нико ме није тражио, опет бих се појављивала, и то би пролазило непримећено, као да се није ни догодило. А понекад бих, непажено, док би Марија, ујутру, дуго остајала у својој соби, а Антоанета изашла некуд напоље, ушла у салон, с бојазни да сигурно чиним нешто недопуштено, прилазила клавиру, опрезно подижући поклопац са клавијатуре, и седала на округлу столицу, усправљена стаса, ваљда опонашајући Марију. Знала сам да не смем свирати, и остајаш неко време у том положају, без покрета, и без намере да било шта више учиним. Али шта се једанпут десило! Дирке су саме од себе стале да поигравају, утањајући у своје лежиште и подижући се, наизменично, час црне, час беле, црне, па беле... Не могу се сетити да сам прсте спустила на клавијатуру, али сам добро чула да се по салону разлежу звуци... У један час, Марија се створила на вратима, и клавир је истог трена замукнуо. Гледасмо једна у другу. Морала сам изгледати препадно. Али Маријин поглед није одавао никакву љутњу нити какав прекор; по очима сам јој видела да је са својим мислима негде далеко.

Други пут, кад сам ушла у салон, с истом жељом да немо опонашам Марију за клавиром, опазих да се она крије иза драперије на прозору. Брзо сам се окренула и изашла.

Не бих баш могла да тврдим, али изгледа да се и Марија крила по кући, а да то није увек било зато да мотри на мене шта чиним.

Приближио се крај рата, претило је бомбардовање. Стадосмо се спремати за одлазак из земље. По два и три пута дневно, Митар је долазио кући и пожуривао Марију и Антоанету, опомињући их да ће сваког часа пасти наредба за евакуацију... Био је понедељак, то знам, морале смо бити спремне да сместа пођемо кад он поново дође. Знам да сам дрхтала... У глави су ми хуктале Митрове речи: *Воз је њосѡављен у сѡаници... Не ѓубиѡе време!* Зебла сам јер нисам сасвим разумела шта се догађа, и куда ћемо отићи и шта се с нама може десити. А није прошло ни пола сата, изненадно, то је код мене прекинула Антоанета. С прстом на устима, узела ме је за руку, упртивши два завежљаја преко рамена, и кришом изађосмо из куће.

Страшни снови

Сањала сам Митра: дешавало се да има велику главу с јарчевом брадом. Понекад је пред мене излазио срамотно го. Посагнут, примицаше ми се као човек што се прикрада... Није у мене било страха да ми може што зло учинити, и упорно подизах очи да му ухватим поглед... Ту је већ био крај сна. Сигурно сам вриснула, чим је Антоанета стајала нада мном, умирујући ме... Дрхтало ми је срце, док она понављаше: – Бог ће те спасти, анђеле мој! Бог ће нас спасти! Миловала ме по глави, онда је кршила чланке на прстима.

Повратила бих се од ужаса, пошто ми Антоанета да воде и седне крај мене на кревет. С погледом у таваницу, гласно се молих богу како ме је учила. Причала ми је да ћемо, ускоро, опет бити заједно са Маријом и Митром, само се морамо молити богу. Није помињала моје родитеље; мене срце због њих није ни тиштало, онако као раније... Већ би одјутрило, дан побелео, чули су се гласови у авлији сеоске куће где су нас неки добри људи примили. Устала сам, и стадох пред зидно огледало у којем сам се цела видела. Лице ми беше испијено, очи се исколачиле... Зачудила сам се и уплашила јер нисам личила на анђела, како ми га је Антоанета описивала.

Онда је дошао дан, без рата. Вратиле смо се у град... Запрепашћене, безумно се погледајући у очи, стајасмо пред гомилом палих зидова, цигли, шута и сломљених кровних греда Ивковића куће... Антоанета је била сва у сузама. Ја нисам плакала, мада су ме жалост и туга гушили. Остарела, Антоанета је брижно на

мене пазила, иако ми се, понекад, чинило да се пита: *Јао, боже, њо дејте никако не њлаче!* Можда, стварно, није видела моје сузе.

Умела сам да призивам сподобу смрти што нас је раставила од Митра и Марије. Веровах Антоанети да се она крије под белим плаштом зле жене, но, таква се није појављивала; нисам ту опазила ни зверолико биће, о којем ми је причала, да једнако, с оштром косом, витла преко света. Само сам знала да Митра и Марије више нема.

Тих дана сам се усамљивала на једном камену, код оближње поште. Сунце је јарко сијало, плазило на мене језик, и дошло ми да се смејем. И смејох се, баш каогод што се оно смеје на дечјем цртежу... Наједаред ми севну у глави. Осетих мучнину под грудима, и нешто ми врело пође из доњег трбуха... Устадох да пожурим Антоанети, али ми се олово слегло у ноге; поново седох на камен. Скупих се, шака савијених у крилу. Нешто као рој инсеката умах ми промину главом. Врелина ми се слила низ ногу; без покрета, без иједног трепета очију, гледах како црвене жилице клизе низ гладак камен испод мене... Обазрех се око себе да ме ко не гледа. Онда сам немо заплакала, а кад се од мене удаљила сенка стражара који је стајао пред улазом у пошту, ногу пред ногу, кретох *кући*.

Застала сам код оне рушевине; понад ње пролеташе понеки лептир. Учас сам угледала плави пар: поглед ми је ишао за њиховим летом. Ако су, часимице, и нестајали, титрале су ми пред очима њихове танане лепршаве сенке... Ту сам се десила и тога дана, кад на камиону дођоше људи с крамповима и лопатама. Посматрала сам их како бучно, док од удараца гвоздених алатки уоколо праште ситна парчад цигле и севају искре, раскопавају наслаге срушених зидова и склањају малтер и шут, као да кога под њима траже... Жмиркала сам и трептала очима, покривајући лице длановима, да се заштитим од прашине. Осећао се и некакак тежак задах; неколицина оних који су ту радили привеза марамице преко уста и носа. Мало па су открили мртво тело... Ужас! Окренула сам се и побегла одатле.

Је ли то била смрт коју сам хтела да видим?! Њена коб на мртвом Маријином лицу... Не бејох храбра да то гледам. И морадох знати да никакву више слику смрти нећу тражити.

ЛОВ НА ЛЕПТИРЕ

Лов на лептире

Стриц лежаоше у ковчегу на гостинском асталу. За тим асталом често се опијао с раскаланим људима, међу којима најгласнији беше брадоња, њихов главешина, што на стрину бацаоше жудне погледе. Астал је био сав изасецан, с урезаним именима и надимцима и мени нејасним знаковима које су стриц и његови пријатељи, напитки, с помамом и жестином, урезивали својим камама и ножевима.

Стриц је на чудан начин страдао, тако рећи од своје руке, заправо од свог ножа који је носио у канијама за појасом. *Случај!* рекао је стрини човек који је дошао да јој то јави. *Чисти случај,* понови из своје велике браде у којој се једва указиваху очи и уста. *Била је Ђусија Јомрчина, њрси се њред оком није видео,* настави страшну причу, *Јован се стојакао...* Мени је ова реч била смешна, иако све беше жалосно. Спотакао се о камен, можда бусен док су трчали преко *миријевских* стрмина, тако је нешто рекао, *и ђрудима њао на нож!* Стрини се сузе сливаху низ образе, а чим је отишао, рече: – Чудна ли случаја!

Стрина је ридала крај ковчега, под гранатим орахом. Оно мало окупљеног света у нашем дворишту, углавном жена, могло се чудити и завидети јој како је, иако у жалости, лепо одевена и дотерана: у коси дијадема, огрлица око врата, а прстење и на левој и на десној руци.

– Није то истина, мали мој! – шапутала је над мојом главом.

Све се свршило тог паучљивог поподнева. Стрица смо сахранили на *Централном гробљу*, ниже цркве. Сунце шараше стринину црнину: шешир с велом и хаљину испод које јој, с часа на час, поиграваху груди. После јецаја, које је испустила с ударима земље у ковчег, узела ме подруку, и у болној присности изађосмо кроз гробљанску капију.

После стричеве смрти, кретоше дани празни од досаде и горки од самотништва. Стрина и ја никуд нисмо одлазили, нико нам није долазио, и као да нисмо живели већ само неки чудноват сан у стварности сањали.

Прошло је прилично времена док се, опет, нисам спустио од наше куће низбрдо, преко *Улице војводе Глиџора*, до малог дрвеног моста на потоку где сам се налазио с другарима. Ту смо се играли, а онда вијали по улици и трчали за лептирима по цветним пољанама.

Зачудо, никога ту нисам нашао. С мрежом за хватање лептира, запутих се дуж потока. Никада се нисам сувише удаљавао од куће, али тада прођох *Маринкову бару*, идући поред неограђених башта и преко пољана понад којих су лебдели лептири. Сунце је блештало, да човек обневиди, кад се из невисоког грмља промоли стриц! Нисам могао да поверујем својим очима од забезекнутости и страха, и појурих натраг главом без обзира.

Утрчао сам у собу, с уловљеним лептиром између палца и кажипрста, кад стрина повика на мене: – Зликовче мали! Таман је покривала своја гола прса, склапајући око себе раскриљену крзнену бунду.

– Што мориш лептира!

Испустих лептира, али он не отпрхну него ми паде пред ноге.

– Како имаш срца!

Стрини нисам рекао да сам видео стрица. Никако се од ње нисам одвајао, дуго никуда без ње нисам ишао, све из бојазни да јој се, у мојој одсућности, што не догоди.

Тих дана се чудновато понашала. Скидала је црнину, облачила се у хаљине разних боја и кројева; с хаљинама комбиноваше брошеве, огрлице и медаљоне. Проводећи сате пред овалним огледалом у својој соби, намештала је косу, час је увијала у пунђу, час уплитала и шналама причвршћивала понад уха, а час сасвим расплитала и пуштала да јој пада преко рамена. Напоследку би метнула шешир на главу; померала га на једну па на другу страну, подизала му обод, затим малко спуштала, накривљујући се или усправљајући. Говорила је себи: – Видиш, сад је добро. Па да! Или би се, умах, надурила: – Грозно, ово је грозно! Скинула би шешир, снуждено гледала у свој лик у огледалу, наново удешавала косу, стављала на главу други шешир.

Стрина пред огледалом беше друга жена, не она ћутљива, одсутна, што удовички тумара по кући. Чешљала се, лицкала помадом лице и врат, китила накитом. Обртала се, окретала да би на себи још нешто поправила, извијала врат, чаврљајући сама са собом.

Ретко сам пропуштао прилику да гледам кад се преоблачи, заузимајући разне, покадшто и смешне положаје. Дешавало се да, накратко, остане само у доњем рубљу, које је свилкасто на њој шушкетало. Притом се мазно смејуљила.

Једног дана, таман што је обукла бели костим и лила сукњу, с лила шеширом на глави, лице јој се згрчи! Очи се раширише и исколачише. Стаде да скида све са себе и разбацује по соби. Сва зајапурена, уједанпут испусти глас који беше и кликтај среће и врисак очаја! Буљила је изгубљено у мене... Потекосе ми сузе. Онда

прогрца: – Ништа, мали мој, ништа није било! Проћи ће ова моја болест.

Цептео сам у срцу на помисао да могу и без стрине остати, кад се она, схвативши да стоји разодевена, обрецну на мене: – Иди, хватај те твоје лептире!

За лептире нисам више марио, ништа ми се није милило. Збуњен, затрептах очима, као на луди ветар, кад она повика: – Шта чекаш, одлази!

С грумуљицом јарости што ми се стегла у грлу, истрчах на улицу. Никада ништа нисам приметио што би ме опоменуло на нечије тајно присуство, и не знам откуд ми је дошао тај осећај да је неко с њом остао у кући.

Лето трајаше, дани су горели од жеге, и ноћи беху вреле. Сањах свакакве снове. Није било једном да стрину у сну гледам пред огледалом, исто као на дану, ма колико да склањах очи. У једном страшном сну, главати стричев пријатељ, можда и његов убица, с ножем у руци, кидисаше на стрину. С вриском сам се из тог сна пробудио. Онако бунован, тражих је свуда по кући. Ње нигде није било!

Изашао сам у двориште. Стрепео сам да се не сударим са стричевом сенком, као што ми се раније дешавало, кад се он враћао са тајних похода по граду, доносећи стрини накит и гардеробу скројену по моделима из европских журнала; ипак, скупих храброст и, приблијајући се уз кућни зид, стигох до вешернице. Колебах се један трен, док нисам прогвирио кроз осветљен прозорчић. Под светлом лампе што је од стропа шкиљила, угледах стрину у белој хермелинској бунди... Пренеразих се кад је она скиде са себе и оста да стоји нага у казану пуном воде. Подизала се пара уз њено тело, промичући између прстију којима прелазаше преко наврелих груди и трбуха.

Пренуо ме је њен глас: – Забога, шта ћеш ти ту!

Не знам како сам остао на ногама. Потрчах. С болним стидом, какав се може доживети једино у сну, осетих да сам неповратно изгубио њену материнску љубав.

Тајна

Кућа, у улици *Дели Радивоја*, налик осталим кућама у околини на *Пашином брду*, што су изгледом у нешто бољем стању: ограда од гвожђа, с подзидом коју прераста неорезана живица, гвоздена капија што уводи на стазу од црвене цигле којом се иде до овалног степеништа пред улазом, с ораховим дрветом у стражњем

дворишту. Ту живи удовица Наталија, с трогодишњом девојчицом, и синовцем од тринаест година. Знало се да јој је муж Јован убијен средином лета друге окупацијске године: било је – истина, невелик број – оних који су присуствовали погребу и утолико сумња власти беше необичнија, чинило се да необичнија не може бити. Знало се, међутим, и на чијој је страни био Јован.

Једно јутро, допадоше у кућу удбовци. Отпочеше да је испитују, осорно и грубо. Питали су је све о Јовану: кад је отишао у четнике, кад је све кући долазио, а кад упиташе где је сада, буљила је у њих, не верујући да они не знају да је одавно мртав. Нису ни они њој веровали да Јован лежи у гробу. Бризнула је у плач.

Разумела је да је све морало доћи од пријаве неког *родољуба* да је родила дете, иако удовица, стварно, једна узорна жена, око чије куће нису облетали мушкарци, па се ни на кога другог није сумњало него на мужа, који *и није убијен, и није био сахрањен*: на дан сахране у сандуку беше тело неког непознатог несрећника, без имена, па је остало као истина ништа друго до да је Јован жив и да је дете његово. Таква је била прича.

Агенти су отишли, и понадала се да је све свршено, пошто су се уверили да у кући нема трагова Јовановог боравка. Морали су увидети да је то пакосничка пријава... Није мислила да ће је више узнемиравати.

Не прође недељу дана, зову је у Озну. Бојала се затвора. Већ је послала писмо рођаци у Срем да дође и причува малену, јер је болесна, али рођака и сама стиже тог дана.

Млади поручник је испитује изнова, све иста питања, све исто мораде причати од дана када је Јована упознала и кад се за њега удала; био је упоран да одговори на свако питање, иако је све већ била рекла у ранијем испитивању.

– Ти си лепа жена – рече јој у једном моменту. И, без сумње, очекујући њен женски осмех, додаде: – Штета је да трпиш због тог издајника. Гад!

С мучењем се наставило малне до поднева, најзад је питаху чије је дете. Одговори да је то њен лични живот, бранила се, шта се то власти тиче, не ради против државе, а Јован је мртав, ено га лежи у гробу!

– Ископаћемо га из гроба!

Испитивања су је измоздила. Ноћи су јој пролазиле без сна... Изнова су је звали, испитивали, притискајући је да каже где је Јован сада, где се крије; променило се у томе неколико иследника, сви су од ње тражили да призна па да призна да је дете Јованово! Њена уста ћутаху, као заливена... Један или други могући одговор, знала је то, донео би јој, какав год, мир од бездушника, међутим,

није хтела да призна оно што није истина, а никога ни по цену живота није хтела одати откривајући истину о том детету.

Мали синовац је разумео да је стрина на великој муци и у страху. Очи су му и даље имале онај тужни сјај који су задобиле откад је, по њеном трбуху, приметио да *носи* дете. Ништа је није питао, док је она у себи чувала тајну о тој девојчици чији се родитељи нису јављали, и коју је заволела као да је њена рођена.